

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

ТУРЧИН ІРИНА МИХАЙЛІВНА

УДК 37.013.011.3-051(81)П. Фрейре(091)

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ПАУЛО ФРЕЙРЕ

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
ЗАЯЧКІВСЬКА Надія Михайлівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри загальної та соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ЧЕПІЛЬ Марія Миронівна,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти;

кандидат педагогічних наук
ГУК Людмила Іванівна,
Національний університет
«Львівська політехніка»,
доцент кафедри іноземних мов.

Захист відбудеться «18» грудня 2018 р. о 12⁰⁰ год на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.052.24 у Національному університеті «Львівська політехніка» за адресою: 79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, 2 - й поверх, к. 226.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» за адресою: 79013, м. Львів, вул. Професорська, 1 та на сайті <http://www.lp.edu.ua/research/dissertations-directory>.

Автореферат розісланий «16» листопада 2018 р.

**В.о. ученого секретаря
спеціалізованої вченої ради**

О. С. Білик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Інтеграція до світового освітнього простору є однією із провідних тенденцій розвитку сучасної освіти України. Особливого значення на цьому етапі набуває глибоке вивчення й аналіз зразків кращого зарубіжного досвіду та напрацювань видатних педагогів, науковців, управлінців у галузі освіти. Зокрема, заслуговує на увагу спадщина освітян, педагогічні ідеї яких вплинули на створення цілісної концепції розвитку освіти у певній країні, формування її як відкритої та динамічної системи, що функціонує на основі принципів доступності, рівності умов для усіх громадян, соціальної контекстності, науковості та неперервності.

В Україні освіта реалізується відповідно до нормативно-правової бази («Національна стратегія розвитку України на період до 2021 року» (2013), Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа» (2016), Закон України «Про освіту» (2017), Державний стандарт початкової освіти (2018), в якій відображено комплексне поєднання надбань національної педагогічної науки та міжнародних освітніх тенденцій, характерних ХХІ століттю. Повноцінна модернізація і підвищення якості освіти, прогнозування її подальшого розвитку в нашій країні можливі за умови практичного використання сучасних педагогічних інновацій та історичного досвіду як вітчизняних, так і зарубіжних освітян.

Історико-педагогічні дослідження дозволяють системно підійти до аналізу педагогічної персоналії, яка уможлиблює повніше представити історію педагогіки. Ґрунтовне вивчення педагогічної спадщини видатних освітян сприяє повноцінному розумінню педагогічної науки в цілому, специфіки розвитку освіти, виявленню її переваг, проблем та викликів, які потребують розв'язання та подолання, слугує формуванню платформи для професійної підготовки майбутніх педагогів загальноосвітньої та вищої школи. Незважаючи на опублікування результатів значної кількості історико-педагогічних розвідок, є особистості, біографія, творчість та педагогічна спадщина яких потребують всебічного висвітлення.

Однією з таких особистостей, чії педагогічні ідеї впродовж останніх десятиліть викликають зацікавлення в науковців та педагогів-практиків у різних країнах світу, є філософ та освітянин Пауло Фрейре (Paulo Freire), який доклав значних зусиль для розвитку освіти у Бразилії, а його науково-педагогічний доробок є вагомим внеском у становлення і розвиток філософії освіти, запровадження програм з розвитку письменності та демократизації академічного процесу загалом.

Науково-педагогічну спадщину та діяльність П. Фрейре вивчали зарубіжні науковці: Л. Бартлет (L. Bartlett), К. Борґ (C. Borg), М. Гадотті (M. Gadotti), Г. -П. Герхардт (H. P. Gerhardt), Дж. Херія (J. Jeria), Дж. Еліас (J. Elias), Г. Жиру (H. Giroux), Дж.-Л. Кінчело (J. L. Kincheloe), Дж. Кірило (J. Kirylo), А.-Дж. Кіркендаль (A. J. Kirkendall), Д. Кобен (D. Coben), Д. Коллінс (D. Collins), П. Майо (P. Mayo), П. Макларен (P. McLaren), П. Робертс

(P. Roberts), П. Тейлор (P. Taylor), К.-А. Торрес (C. A. Torres), А. Шор (I. Shor), Д. Шугуренський (D. Schugurensky), Л. Бухарева та ін.

Крім того, різні організації на кількох континентах, зокрема, Інститут імені Пауло Фрейре (*португ.* Instituto Paulo Freire), Інститут імені Пауло Фрейре в Каліфорнійському університеті в Лос-Анджелесі (*англ.* Paulo Freire Institute at UCLA), Міжнародний проект розвитку критичної педагогіки Пауло та Ніти (*англ.* Paulo and Nita International Project for Critical Pedagogy), Центр імені Пауло Фрейре (*нім.* Paulo Freire Zentrum), Інститут імені Фрейре (*англ.* Freire Institute), Дослідницький центр імені Пауло Фрейре (*англ.* Paulo Freire Research Centre), Співдружність імені Пауло Фрейре (*англ.* Paulo Freire Cooperation), Навчання задля трансформації (*англ.* PARTNERS – Training for Transformation), Інститут Португалії імені Пауло Фрейре (*португ.* Instituto Paulo Freire de Portugal), Інститут імені Пауло Фрейре (*англ.* Institut Paulo Freire), Інститут імені П. Фрейре (*англ.* Paulo Freire Institute) проводять конференції і вебінари, присвячені висвітленню ключових ідей наукової спадщини видатного педагога.

Інтерпретація персоналістських ідей видатних педагогів у філософському, освітньому, історико-педагогічному контексті відображена у наукових працях В. Гайденко, С. Ганаби, Н. Горук, Л. Гук, О. Заболотної, Н. Залізник, В. Зінченко, І. Мицишин, Т. Равчини, І. Радіонової, Л. Рижак, М. Чепіль та ін.). О. Дем'янчук, І. Корунець та С. Савченко здійснили переклад окремих праць П. Фрейре. Однак, цілісний і системний аналіз життя та творчості бразильського педагога ще не проводився.

Отже, об'єктивна потреба у вивченні, узагальненні та творчому використанні педагогічної спадщини П. Фрейре, а також результати аналізу науково-педагогічних джерел зумовили вибір теми дослідження: **«Освітня діяльність та педагогічні погляди Пауло Фрейре»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри загальної та соціальної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка «Динаміка сучасних освітніх процесів в Україні та за кордоном: порівняльний аналіз» (державний реєстраційний номер 0113U000879). Тема дисертації затверджена вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 26/5 від 29.05.2014) та узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 28.04.2015).

Мета дослідження полягає у цілісному аналізі й систематизації педагогічної спадщини Пауло Фрейре та окресленні можливостей її використання в українській педагогіці.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

- 1) виконати аналіз історіографії та джерельної бази дослідження;
- 2) виокремити чинники формування науково-педагогічного світогляду П. Фрейре і здійснити періодизацію його освітньої діяльності;
- 3) дослідити та узагальнити педагогічні погляди П. Фрейре;

4) окреслити можливості використання науково-педагогічного доробку П. Фрейре в умовах вітчизняної педагогічної теорії і практики.

Об'єкт дослідження – педагогічна та творча діяльність Пауло Фрейре.

Предмет дослідження – теоретичні положення педагогічної спадщини Пауло Фрейре та їх втілення в освітній діяльності педагога.

Хронологічні межі дослідження охоплюють роки життя П. Фрейре (1921–1997 рр.), у тому числі його освітню діяльність, яку досліджено з 1941 до 1997 рр.

Методологічну основу дослідження становлять положення теорії наукового пізнання; філософські положення діалектики про зв'язок загального та конкретного, єдності теорії і практики, педагогічних явищ та історико-соціального контексту; концептуальні положення історіографії педагогічної проблематики; положення про всебічний та неперервний розвиток особистості; концепції гуманізації та гуманітаризації освітнього процесу; принципи історизму, цілісності, об'єктивності, культуровідповідності; системний, акмеологічний, аксіологічний підходи, що сприяли всебічному аналізу педагогічної спадщини Пауло Фрейре.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань дослідження використано комплекс методів: *теоретичні* (контент-аналіз педагогічних праць П. Фрейре; кількісний та якісний аналіз, синтез результатів напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників; індукція та дедукція для виявлення особливостей науково-педагогічної діяльності П. Фрейре в контексті розвитку освіти Бразилії у ХХ столітті; пошуково-бібліографічний – для студіювання науково-педагогічної та філософської літератури, основних першоджерел з досліджуваної проблеми; біографічний – для визначення основних періодів життєдіяльності й науково-педагогічного становлення П. Фрейре; хронологічний – для встановлення хронології основних подій з життя П. Фрейре; зіставлення, порівняння, узагальнення та класифікація фактичних, біографічних, історичних даних; метод причинно-наслідкового і ретроспективного аналізу – для з'ясування умов професійного розвитку П. Фрейре і становлення його як педагога; метод наративу – для з'ясування сутності особистісної рефлексії П. Фрейре та дослідників його педагогічних ідей; систематизації та узагальнення для формування суджень і висновків; *емпіричні* (он-лайн-інтерв'ювання, бесіди з послідовниками П. Фрейре).

Джерельну базу дослідження склали: опубліковані праці П. Фрейре (книги, книги-бесіди, статті, рецензії, інтерв'ю); праці зарубіжних та вітчизняних дослідників, що висвітлюють життя і творчість П. Фрейре; джерела особового походження (автобіографія, спогади дружини А.-М. Аражуйо-Фрейре, інтерв'ю з ученими С. Браун та А. Шор); науково-педагогічна література з фондів Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В. Вернадського (м. Київ), Наукової бібліотеки імені Василя Стефаника НАН України (м. Львів), бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка; періодичні видання та матеріали конференцій інститутів імені П. Фрейре (м. Ресіфі, Бразилія; м. Лос-Анджелес, США; м. Монреаль, Канада; м. Відень, Австрія; м. Бернлі, Англія; м. Тампере, Фінляндія; м. Бад-

Дюркгайм, Німеччина; м. Дублін, Ірландія; м. Порту, Португалія; м. Хатіва, Іспанія; м. Натал, Південна Африка); документальні джерела: законодавчо-нормативні документи в галузі освіти Бразилії (закон №12612 від 13.04.2012), українські (Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа», Указ президента про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., Наказ «Про запровадження 12-бальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти», Закон України «Про освіту»); документи ЮНЕСКО про стан неписьменності («Глобальне поширення письменності сьогодні», «Програми поширення письменності серед дорослого населення», «Україна»); електронні архівні джерела: архів Загальної ради з питань архівів та історії (*англ.* General Commission on Archives and History) (м. Медісон, США); автореферати дисертацій і дисертації із проблеми дослідження: зарубіжних (Дж. Відовік, П. Калокі, Дж. Херія) та українських (Н. Гупан, В. Давидова, М. Дем'яненко, І. Кизима, Т. Кошманова) авторів; відеозапис «Розмова з Пауло Фрейре».

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що *вперше* у вітчизняній науці цілісно проаналізовано та систематизовано педагогічну спадщину Пауло Фрейре; *виконано аналіз* історіографії та джерельної бази дослідження, що пов'язані із символічним інтеракціонізмом, прагматизмом й герменевтикою в контексті розвитку наукової парадигми і методології міждисциплінарних досліджень постмодернізму; джерельну базу поділено на п'ять груп за походженням; *виокремлено чинники*, які вплинули на формування науково-педагогічного світогляду бразильського педагога (особистісні, політичні, культурно-освітні, ідеологічні), *здійснено періодизацію* та *виокремлено три періоди* освітньої діяльності П. Фрейре: I період (1941-1964 рр.) – професійного самовизначення, II період (1964-1980 рр.) – науково-педагогічного становлення, III період (1980-1997 рр.) – активної освітньої діяльності П. Фрейре; *досліджено* та *узагальнено* педагогічні погляди П. Фрейре (основні педагогічні напрями та погляди щодо альтернативної й радикальної педагогіки: критична, трансгресивна педагогіка та антипедагогіка), а також емансипаційної, революційної та феміністичної педагогіки); *окреслено можливості* використання науково-педагогічного доробку Пауло Фрейре в умовах вітчизняної педагогічної теорії і практики.

Уточнено зміст понять «критичний конструктивізм», «критична педагогіка», «усвідомлення» та «освітня діяльність».

Набули подальшого розвитку положення про структурування та організацію проведення історико-педагогічних досліджень; актуалізацію науково-педагогічної спадщини П. Фрейре; висвітлення діяльності послідовників П. Фрейре та їхнє значення для педагогічної науки.

До наукового обігу введено маловідомі друковані джерела іноземними мовами, зокрема, книги, статті та діалоги П. Фрейре, а також іноземні публікації, он-лайн джерела, які не розглядалися в українських педагогічних працях, що дозволяє розширити історико-педагогічні дослідження про біографічні дані та спадщину бразильського педагога.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що його матеріали (біографічні та фактичні дані, періодизація освітньої діяльності, науково-педагогічні праці П. Фрейре, систематизована науково-педагогічна спадщина), обґрунтований поняттєво-категоріальний апарат, базу даних та джерельну базу можуть використовувати вітчизняні дослідники для проведення наукових розвідок з актуалізованих у дисертаційній роботі проблем.

Результати дослідження, «Дидактичні матеріали до курсу «Педагогіка» «Альтернативна педагогіка. Пауло Фрейре» можуть бути використані у роботі закладів вищої освіти України, зокрема, у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів під час проведення лекційних і практичних занять з навчальних дисциплін: «Педагогіка», «Педагогіка вищої школи», «Персоналістський напрям у педагогічних дослідженнях», «Теорія та історія освіти дорослих»; у процесі викладання спецкурсів: «Сучасний світовий освітній простір», «Основи педагогічної майстерності»; для підготовки науково-методичних і навчальних посібників, методичних рекомендацій; у самоосвіті викладачів, а також при укладанні біографії П. Фрейре в енциклопедіях і педагогічних словниках.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Львівського національного університету імені Івана Франка (акт №1728-Н від 16.04.2018); Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка №17/17-1209 від 02.05.2018); Прикарпатського університету імені Василя Стефаника (довідка №01-15/06-01/01-835 від 06.06.2018); Вінницького державного педагогічного університету (довідка № 06/38 від 08.06.2018); Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (довідка №34 від 12.06.2018).

Особистий внесок здобувача. У праці [3], опублікованій у співавторстві з Н. Заячківською, автором виконано цілісний аналіз біографічних даних життя та діяльності бразильського педагога; у праці [10] – визначено вплив суспільно-політичної ситуації та філософських учень на формування особистості П. Фрейре.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження оприлюднені на науково-практичних конференціях різного рівня, серед яких: *міжнародні* – «Викладач і студент: мобільність в умовах кредитно-трансферної системи» (Черкаси, 2016); «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (Луцьк, 2016); «Основні напрями розвитку педагогічної науки» (Чернігів, 2017); «Modern scientific knowledge» (Morrisville, 2017); *всеукраїнська* – «Актуальні проблеми педагогічної науки» (Миколаїв, 2015); наукові конференції факультету педагогічної освіти, наукові семінари кафедри загальної та соціальної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка (2014–2018 рр.).

Вірогідність результатів дослідження забезпечено методологічною обґрунтованістю вихідних позицій; використанням методів відповідно до мети та завдань дослідження, аналізом джерельної бази, позитивними результатами

апробації та впровадження матеріалів дисертації у роботу закладів вищої освіти України.

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено у 14 працях (з них 12 – одноосібні): 3 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, 2 статті у збірниках, що включені до наукометричних баз даних та водночас належать до наукових фахових видань України, 7 праць апробаційного характеру, 1 дидактичні матеріали.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (336 найменувань, із них 210 – іноземними мовами), 15-ти додатків. Загальний обсяг дисертації становить 308 сторінок, з них 197 сторінок основного тексту, який містить 5 таблиць і 2 рисунки на 5-ти сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження; вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено об'єкт, предмет, мету та завдання, методи дослідження; подано хронологічні межі дослідження; представлено джерельну базу; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію і впровадження результатів дослідження; зазначено особистий внесок здобувача; відображено структуру та обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі **«Становлення особистості П. Фрейре як видатного педагога сучасності»** висвітлено історіографію дослідження життя та творчості П. Фрейре; проаналізовано джерельну базу дослідження; визначено чинники формування науково-педагогічного світогляду П. Фрейре; подано біографічні відомості бразильського педагога та здійснено періодизацію його освітньої діяльності.

Історіографічний аналіз життя і творчості П. Фрейре дав можливість ґрунтовно ознайомитися з працями зарубіжних авторів, зокрема, американських (Дж. Еліас, Дж. Кірило, П. Макларен, К. Торрес, А. Шор, Д. Шугуренський та ін.), бразильських (М. Гадотті та ін.), канадських (П. Леонард та ін.), мальтійських (П. Майо) та ін., які досліджували життєдіяльність П. Фрейре, а також описали відомого освітянина як виразника науково-педагогічної думки ХХ століття. У контексті виконаного дослідження виконано аналіз аспектів життєдіяльності П. Фрейре, які студіюють українські вчені та розглядають її з філософсько-освітньої (В. Гайденко, Л. Рижак та ін.), історичної (С. Ганаба та ін.) і педагогічної (Н. Горук, О. Заболотна, Н. Залізник, В. Зінченко, Т. Равчина, І.Радіонова) позицій. Цінними виявилися напрацювання організацій, названих на честь П. Фрейре: Інститут імені Пауло Фрейре (Бразилія), Інститут імені Пауло Фрейре в Каліфорнійському університеті в Лос-Анджелесі (США), Міжнародний проект розвитку критичної педагогіки Пауло та Ніти (Канада), Центр імені Пауло Фрейре (Австрія), Інститут імені Фрейре (Великобританія),

Дослідницький центр імені Пауло Фрейре (Фінляндія), Співдружність імені Пауло Фрейре (Німеччина), Навчання задля трансформації (Ірландія), Інститут Португалії імені Пауло Фрейре (Португалія), Інститут імені Пауло Фрейре (Іспанія), Інститут імені Пауло Фрейре (Південна Африка).

Грунтовний аналіз та систематизація джерельної бази уможливили її поділ за походженням на п'ять груп. До *першої групи* віднесено одноосібні праці П. Фрейре, його роботи у співавторстві, рецензії, статті та перекладені книги («Педагогіка пригноблених», «Освіта: Практика свободи», «Поширення чи спілкування», «Політика освіти: культура, влада та визволення», «Педагогіка надії: Заново проживаючи Педагогіку пригноблених», «Педагогіка міста» тощо). Інтерв'ю та діалоги з П. Фрейре складають *другу групу* джерел. Проаналізовано опубліковані діалогічні розмови з М. Гадотті, Д. Маседо, К. Торресом і А. Шор. До *третьої групи* віднесено інтерв'ю, проведені у ході виконання дослідження, із соратниками П. Фрейре – С. Браун та А. Шор, а також спогади дружини А.-М. Аражуйо-Фрейре. Книги-бесіди з М. Гортон, Д. Маседо та А. Шор є складовими *четвертої групи* джерел. До *п'ятої групи* належить відеозапис розмови з бразильським педагогом на міжнародній конференції з питань поширення письменності у США, який перекладено українською мовою.

З метою всебічного аналізу педагогічної спадщини П. Фрейре досліджено його життєвий шлях, освітню діяльність та чинники, які мали визначальний вплив на формування особистості філософа, освітянина, політика, громадського діяча, а також знайшли своє відображення у формуванні його світогляду та педагогічних поглядів. З'ясовано, що серед них особливу вагу мали *особистісні* чинники, а саме: сім'я (виховання батька і матері, допомога та підтримка дружини Ельзи не лише у сімейних справах, але й на творчій ниві), неперервний процес самовдосконалення. Важливе значення для розвитку П. Фрейре мали *політичні* чинники, серед яких суспільно-політична ситуація у Бразилії (період Великої Депресії, «епохи Варгаса», «Березневої революції» 1964 р.), період вигнання, під час якого освітянин відвідував різні країни, писав книги. Виокремлюємо *культурно-освітні* чинники, зокрема, освіту (навчання у місцевій початковій школі, приватній школі імені Освальдо Круза, юридичній школі); ознайомлення з філософськими, теологічними, психологічними ученнями Георг-Вільгельм-Фрідріх Гегеля, Жан-Поль Сартра, Еріха Фрома, Карла Ясперса, Франца Фанона, Еммануеля Муньє, Лева Виготського та ін. Вирізняємо й такий *ідеологічний* чинник як поєднання християнства та ідей марксизму, про що свідчить як практична діяльність педагога, так і його теоретичні напрацювання.

Опрацювання джерельної бази дослідження, аналіз життєдіяльності П. Фрейре уможливили розробку авторської періодизації та виокремлення трьох періодів освітньої діяльності бразильського педагога.

I період (1941-1964 рр.) – професійного самовизначення П. Фрейре охоплює роки навчання у школі та університеті, визначення професійного шляху педагога і науковця, а не юриста, здобуття першого педагогічного

досвіду у школі імені О. Круза, робота у відділі освіти та культури Соціальної служби для промисловості, Капірабійському Інституті, Відділі архівів і культури міста Ресіфі та Русі за народну культуру, захист докторської дисертації на тему: «Сучасна освіта Бразилії», а також новаторство у програмах боротьби з неписьменністю.

II період (1964-1980 рр.) – науково-педагогічного становлення – характеризують науково-педагогічна діяльність у період вигнання у зв'язку з переворотом 1964 р., отримання притулку у різних країнах, перебування у Болівії, вирішення проблем неписьменності та аграрних аспектів в ЮНЕСКО й Чилійській корпорації аграрних реформ, недовгий переїзд до Гарварду та Женеви. У цей час П. Фрейре отримує досвід роботи в таких африканських країнах, як Танзанія, Кабо Верде, Сан Томе і Принсіпі, Гвінея-Біссау тощо. Він багато подорожує, провадить активну освітню діяльність і поширює власний досвід у 12-ти штатах США. Водночас, він опубліковує власні праці та отримує світове визнання. Передусім, це присвоєння звання почесного доктора у престижних закладах вищої освіти (Відкритий університет, Англія; Католицький університет, Бельгія; Мічиганський університет, США; Університет Женеви, Швейцарія).

Під час *III періоду* (1980-1997 рр.) – активної освітньої діяльності – П. Фрейре повертається до Бразилії та заново пізнає власну країну після вигнання. Він активно займається науковою діяльністю, зокрема, працює викладачем в Університеті Кампінас, Католицькому університеті Сан-Пауло та Федеральному університеті Пернамбуку; отримує титул почесного доктора (Федеральний університет Пернамбуку, Бразилія; Нью-Гемпширський коледж, США; Університет Сан-Сімон, Болівія; Університет Санта-Марія, Бразилія та ін.). У цей період П. Фрейре пише та опубліковує власні праці, зокрема, книги-бесіди, а також виконує обов'язки секретаря освіти муніципалітету Сан-Пауло; запроваджує низку освітніх реформ, що вказує на вдосконалення його освітньо-управлінської діяльності.

У другому розділі «**Освітня діяльність П. Фрейре в контексті його педагогічних поглядів**» розкрито критичний конструктивізм, альтернативну педагогіку та радикальну педагогіку як атрибути спадщини бразильського педагога, а також висвітлено неформальну освіту дорослих як один із аспектів освітньої практики бразильського освітянина.

Виявлено, що педагогічні погляди П. Фрейре формувалися відповідно до кількох напрямів (Рис. 1). Зокрема, у його працях особлива увага приділяється проблемі критичного конструктивізму, альтернативної та радикальної педагогіки, для яких характерна наявність критичної, трансгресивної (граничної), феміністичної та антипедагогіки. У працях П. Фрейре знаходимо обґрунтування емансипаційної як різновиду альтернативної педагогіки та революційної – різновиду радикальної педагогіки.

Відповідно до теорії критичної педагогіки та концепції критичного конструктивізму у своїй діяльності та педагогічних працях П. Фрейре наголошує на важливості конструювання знань через посередництво світу, використання мови та досвіду учнів в освітньому процесі, побудови проблемно-

орієнтованої моделі освіти, для якої характерними є активність суб'єктів освітнього процесу – учителя та учнів, що навчають один одного, а також використовують діалог, розвивають критичне мислення та сприйняття реальності, демонструють готовність і здатність трансформувати її для покращення ситуації.

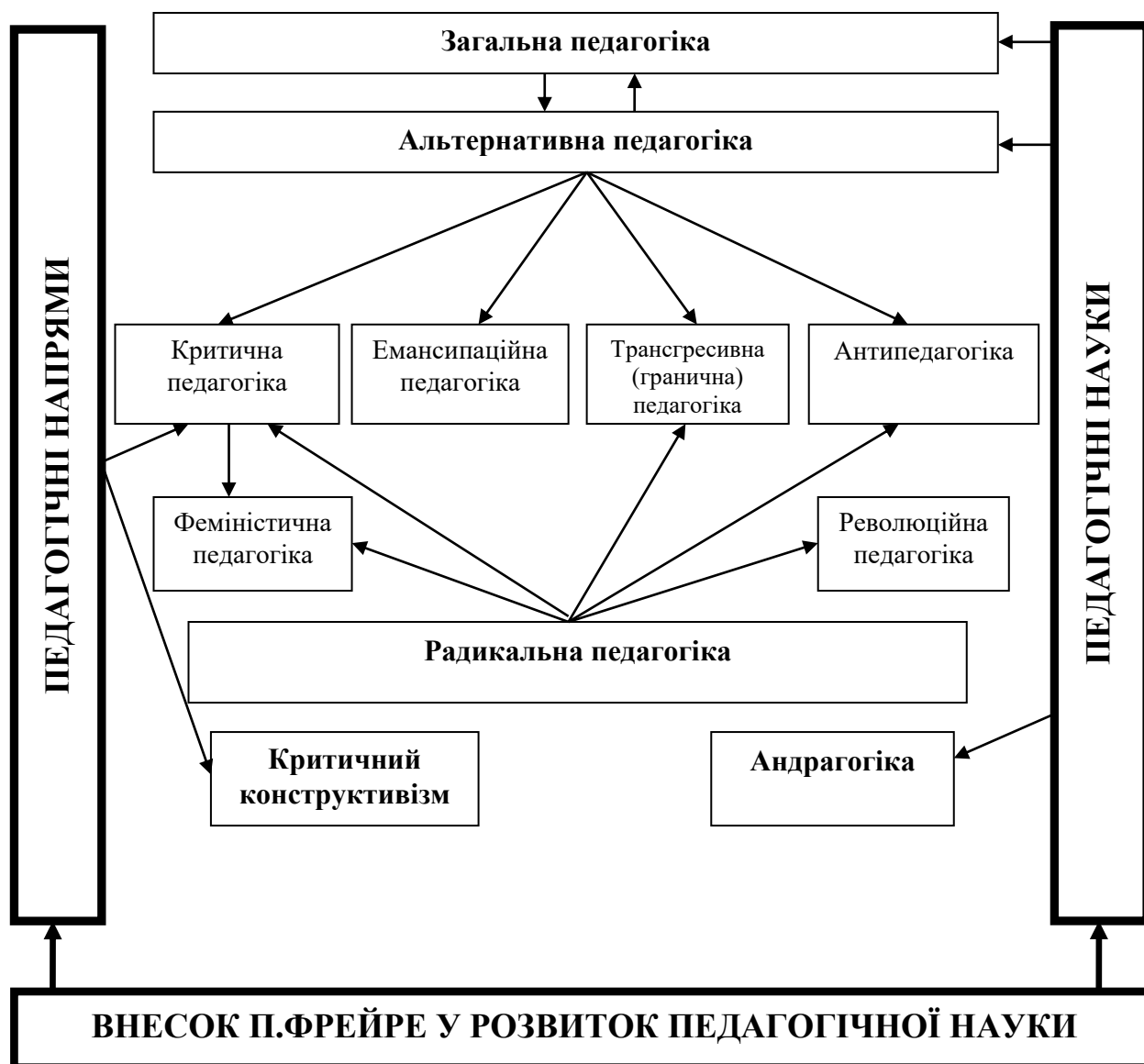

Рис 1. Схематичне зображення внеску П. Фрейре у розвиток педагогічної науки

Учений акцентує, що проблемно-орієнтована модель освіти, застосування діяльнісного підходу та гуманізація освіти, особистісні характеристики педагога є визначальними у процесі формування конструктивного освітнього середовища, в якому реалізується творчий розвиток особистості учня, формується його «усвідомлення» (conscientizacao). У критичній педагогіці П. Фрейре вбачає можливості запровадження прогресивних змін у сучасному суспільстві.

У ході дослідження виконано аналіз пропозицій автора щодо застосування діалогічного спілкування, на противагу монологічному, як основного методу навчання. Представлено результати аналізу діалогу в інтерпретації П. Фрейре (з горизонтальними стосунками) та антидіалогу (з вертикальними стосунками) між учителем та учнем; охарактеризовано недоліки використання «культури мовчання» через пасивність, пригноблення та заборону творчості. Представлено характеристики діалогу (любов, довіру, віру в людей, покірність, скромність, надію та критичне мислення), на яких наголошує П. Фрейре. Розкрито значення терміну «усвідомлення» як фундаментальної основи освітньої теорії П. Фрейре, яку освітянин вважає процесом розвитку свідомості, критичне усвідомлення людиною реальної дійсності, формування готовності до запровадження змін задля її трансформації.

З'ясовано, що в освітній діяльності та педагогічній спадщині П. Фрейре особлива увага приділяється застосуванню діяльнісного підходу, інтеграції теорії і практики освіти. П. Фрейре розглядає теорію та практику цілісно, оскільки завдяки «усвідомленню» та практичному застосуванню знань учні мають змогу досягти кращих навчальних результатів.

Підкреслено важливість гуманізації освіти, в основу якої покладено принцип рівноправності, відкритості та доступності освіти для всіх громадян. Важливе значення П. Фрейре приділяє особистісним характеристикам педагога, що необхідні для формування конструктивного навчального середовища: скромність (учитель розуміє, що він не є винятковим), терпіння і нетерпіння (учитель в освітньому процесі має бути «терпеливо нетерплячим»), толерантність (толерантний педагог не може бути упередженим), здатність любити учнів (педагоги повинні навчитися виявляти свою любов до учнів) та сміливість (педагог має забути про свої страхи).

З'ясовано, що велике значення для критичної педагогіки П. Фрейре мала теологія визволення, а одним з основних творів, який вплинув на широку аудиторію дослідників у всьому світі, є книга «Педагогіка пригноблених». Досліджено погляди П. Фрейре, відображені в емансипаційній педагогіці (гуманізація, «усвідомлення» та проблемно-орієнтована модель освіти). Розкрито проблему подолання меж у трансгресивній (граничній) педагогіці. Виявлено, що важливість участі в політичному та економічному житті суспільства, про яку говорив П. Фрейре, знайшла своє відображення в антипедагогіці, а критична педагогіка стала підґрунтям для розвитку феміністичної педагогіки. Наведено факти, що свідчать про дослідження П. Фрейре радикальної педагогіки (критична, феміністична, антипедагогіка та революційна педагогіка) і підкреслено роль критичної свідомості у революційній педагогіці.

Результати аналізу проблеми неписьменності у світі свідчать про її глобальний характер. Констатовано, що ЮНЕСКО займається подоланням цієї проблеми та досягає успіху в її розв'язанні не тільки у країнах, що розвиваються, але й у високо розвинених країнах, що спричинено інтенсифікацією міграційних процесів. Наголошується на необхідності розвитку співпраці між урядами розвинених країн щодо подолання цієї

проблеми. Подано дані про кількість неписьменних у тогочасному суспільстві та описано унікальний спосіб ліквідації цієї проблеми, який давав вагомі результати. Виявлено, що П. Фрейре приділяв особливу увагу розвитку освіти дорослих, зокрема, неформальної освіти у контексті ліквідації неписьменності у країнах, які він відвідував. З'ясовано, що П. Фрейре розробив та запровадив програму поширення письменності, розпочавши її втілення у Бразилії, продовживши у Чилі та деяких африканських країнах. Наголошено, що реалізація програми подолання неписьменності, запропонована П. Фрейре, передбачала залучення не окремих індивідуумів, а великої кількості людей.

Описано діяльність бразильського освітянина щодо організації «культурних гуртків» для дискусій на актуальні теми соціального, культурного, політичного, економічного спрямування, оскільки на переконання П. Фрейре опанування письменності та загальний розвиток особистості є взаємопов'язаними. Виконано аналіз методики, запропонованої П. Фрейре, спрямованої на упровадження поняття «культури», зокрема, використання графічних зображень (малюнки з життя людей) під час навчання письма. Подано відомості про малюнки художників Вісенте де Абро та Франциско Бренанда, які використовували для розуміння «культури»: «Людина у світі й зі світом. Природа і культура», «Діалог за посередництвом природи», «Неписьменний мисливець», «Письменний мисливець (письменна культура)», «Мисливець і кіт», «Людина своєю працею перетворює природний матеріал», «Ваза – продукт роботи людини над матеріалом природи», «Поезія», «Типи поведінки», «Культурний гурток у дії – синтез попередніх обговорень». Відзначено, що в основу програми поширення письменності покладено застосування «генеративних слів» (завдяки їхнім складовим частинам можна повторно комбінувати нові слова). Ця програма охоплювала п'ять етапів: перший – вибір 15-18 слів зі словникового запасу людей, другий – вибір генеративних слів, третій – «кодифікація» генеративних слів, аналіз генеративних слів з ілюстрацією та без неї, четвертий – складання порядку денного, п'ятий – застосування карток із розбиттям слів на склади, подання фонематичних складів та карток відкриття, тобто створення слів у процесі різних комбінацій із фонемами.

У третьому розділі **«Теоретичне та практичне застосування педагогічної спадщини П. Фрейре»** виконано аналіз застосування науково-педагогічної спадщини П. Фрейре у світовій педагогічній практиці; досліджено актуалізацію поглядів бразильського педагога в українській педагогіці та подано можливості застосування ідей П. Фрейре в освітньому процесі.

Доведено, що науково-педагогічна спадщина П. Фрейре є цінною для людей з усього світу та заслуговує на глибоке вивчення і використання. Закцентовано увагу на його книгах, статтях, рецензіях, відео, що дають змогу науковцям ознайомитися з поглядами бразильського педагога. Продемонстровано застосування ідей П. Фрейре в освітній галузі таких країн, як Бразилія, Мексика, США, африканські країни, Іран, Англія, Шотландія та Ірландія.

Визначено, що П. Фрейре вважають покровителем бразильської освіти. На його батьківщині проводять заходи, присвячені пам'яті педагога (конференції, семінари, вебінари тощо). У країні вдало функціонують Інститут ім. П. Фрейре, Об'єднання університетів імені Пауло Фрейре та Будинки планетарного суспільства. Виявлено, що погляди П. Фрейре були реалізовані у державній програмі Бразилії «Національна система соціальної участі». Спадщину П. Фрейре у Бразилії використовують у різних контекстах, зокрема, у програмах ліквідації неписьменності, критичній педагогіці, еко-педагогіці не лише в закладах освіти, але й у неурядових установах. У Мексиці до програм з ліквідації неписьменності залучають представників різних віросповідань, що сприяє розвитку соціальної когезії в суспільстві. Ідеї П. Фрейре стали популярними у США, де поширенням спадщини П. Фрейре займається Інститут імені П. Фрейре в Каліфорнійському університеті (Лос-Анджелес) та спрямовує свої зусилля на формування толерантного ставлення до меншин, використання програм ліквідації неписьменності в громадських організаціях, критичної педагогіки в закладах освіти різного рівня та новітньої критичної педагогіки хіп-хопу. З'ясовано, що в африканських країнах акцентують на застосуванні програми поширення письменності (Інститут імені П. Фрейре Університету Квазулу-Натал). В Ірані дослідники пропонують використання ідей критичної педагогіки на заняттях з англійської мови, яку вивчають як іноземну; в Англії та Ірландії в основу діяльності Інституту імені Фрейре та організації «Навчання задля трансформації» покладено напрацювання бразильського педагога; а в Шотландії вдало імplementовано проект освіти дорослих.

З'ясовано, що відповідно до інформації, поданої у звітах ЮНЕСКО та статистичних даних, проблема неписьменності наявна також і в Україні. Досліджено нормативно-правову базу вітчизняної освітньої галузі, в якій знайшли відображення погляди П. Фрейре, насамперед, визначальна роль критичного мислення у сучасному освітньому просторі.

Доведено, що багату науково-педагогічну та філософську спадщину П. Фрейре доцільно використовувати з метою навчання та виховання громадян України, зокрема, у контексті розвитку критичного мислення в освітньому процесі, критичної педагогіки, а також розвитку письменності. Запропоновано шляхи практичного використання програми поширення письменності П. Фрейре. Наведено приклад заняття з англійської мови для студентів-аграріїв із застосуванням методики розвитку критичного мислення.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано вирішення наукового завдання щодо систематизації педагогічної спадщини Пауло Фрейре та окреслення можливостей її використання в українській педагогіці. Результати виконаного дослідження дають змогу сформулювати такі висновки:

1. З метою виконання всебічного вивчення освітньої діяльності та педагогічних поглядів П. Фрейре, систематизації його педагогічної спадщини виконано аналіз історіографії та джерельної бази дослідження, що пов'язані із

символічним інтеракціонізмом, прагматизмом й герменевтикою в контексті розвитку наукової парадигми і методології міждисциплінарних досліджень постмодернізму та поділені на п'ять груп за походженням: праці освітянина та його співавторів; інтерв'ю та діалоги з П. Фрейре; інтерв'ю із друзями та дослідниками його творчості, спогади дружини; книги-бесіди; відеозапис розмови з бразильським педагогом.

Історіографічний матеріал охоплює роботи зарубіжних й українських науковців, що розкривають особливості діяльності та творчості П. Фрейре – філософа, освітянина, політика, громадського діяча, одного з найцитованіших авторів у світі. Закордонні вчені детально і ґрунтовно вивчають його життя та діяльність, проте українські дослідники лише частково аналізують його погляди, зокрема, у філософсько-освітньому, історичному та педагогічному аспектах.

2. З'ясовано, що становлення П. Фрейре як особистості та педагога відбувалося у складних життєвих, суспільно-політичних умовах, характерних для латиноамериканських країн у ХХ столітті. Виокремлено чинники, які вплинули на формування науково-педагогічного світогляду бразильського педагога: особистісні, до яких віднесено родинні стосунки, вплив батьків на виховання П. Фрейре, підтримку дружини, а також неперервний процес самовдосконалення; політичні (суспільно-політична ситуація у Бразилії: низький рівень добробуту бразильців як результат невдалого керівництва державою, боротьба з неписьменністю у контексті державних реформ, військовий переворот 1964 р.), період вигнання (активна освітня й творча діяльність у різних країнах світу); культурно-освітні – освіта і вивчення філософських, теологічних, психологічних учень; ідеологічні – поєднання ідей християнства та марксизму.

На основі дослідження праць Пауло Фрейре, біографічних даних, життєвого шляху та чинників, що вплинули на формування бразильського педагога, здійснено періодизацію і виокремлено три періоди його освітньої діяльності.

Під час I періоду (1941-1964 рр.) – професійного самовизначення – П. Фрейре займається педагогічно-організаційною та управлінською діяльністю: навчання, вчителювання, виконання обов'язків директора відділу освіти та культури Соціальної служби для промисловості, участь у заснуванні Капірабійського Інституту, робота у Відділі архівів і культури м. Ресіфі та Русі за народну культуру, захист дисертації, а також розробка програми боротьби з неписьменністю.

II період (1964-1980 рр.) – науково-педагогічного становлення – характеризується плідною науково-педагогічною діяльністю; удосконаленням програми поширення письменності за межами Бразилії, зокрема, у Болівії, в рамках співпраці із ЮНЕСКО та Чилійською корпорацією аграрних реформ; роботою у Гарвардському університеті, виконанням обов'язків спеціального консультанта у м. Женева; роботою в африканських країнах (Танзанія, Кабо Верде, Сан Томе і Принсіпі, Гвінея-Біссау тощо), відвіданню 12-ти штатів

США, написанням низки важливих праць та одержанням звання почесного доктора у закладах вищої освіти у різних країнах світу.

ІІІ період (1980-1997 рр.) – активної освітньої діяльності – під час якого П. Фрейре реалізує свій потенціал, публікуючи низку наукових праць, беручи активну участь у політичному житті країни, завдяки членству у Робітничій партії, виконуючи управлінські функції, перебуваючи на посаді секретаря освіти в муніципалітеті м. Сан-Пауло.

3. Досліджено та узагальнено педагогічну спадщину П. Фрейре, зокрема, його погляди щодо критичного конструктивізму й альтернативної педагогіки (критична, емансипаційна, трансгресивна (гранична) педагогіки, антипедагогіка). Визначено, що критична педагогіка, феміністична педагогіка, трансгресивна (гранична) педагогіка, антипедагогіка та революційна педагогіка складають радикальну педагогіку. Зазначено, що в основу формування поглядів П. Фрейре покладено критичний конструктивізм, який заохочує до більшого особистого та суспільного усвідомлення, сприяє розвитку свободи думки, яка визнає авторитарні тенденції і поєднує знання з владою, мотивуючи людей до прийняття конструктивних рішень та результативної діяльності.

Установлено, що П. Фрейре досліджував критичну педагогіку, яка стала альтернативним напрямом у педагогічній теорії та практиці, визначив засади критичної педагогіки, що слугувало основою для розвитку різних педагогічних напрямів. Такі ідеї мають важливе значення в умовах складних економічно-політичних процесів, притаманних ХХІ століттю. Представлено основні компоненти критичної педагогіки, які виокремлював бразильський освітянин: *проблемно-орієнтована модель* освіти (учні та учителі є суб'єктами освітнього процесу, діалог і критичне мислення в освітньому процесі, розуміння проблеми пригноблення та прагнення до визволення) на противагу *банківській моделі* (учні є об'єктами, а вчителі – суб'єкти, використання розповіді як головного методу навчання, механічне запам'ятовування у процесі подання матеріалу); *діалог* (метод для досягнення «усвідомлення», невід'ємний компонент освітнього процесу, протиставлення антидіалогові); *«усвідомлення»*, що сприяє формуванню власного бачення людини і сприйняття світу, прагненню до перетворень та запровадження змін у довколишньому світі, а відтак і трансформації себе у ньому; *діяльнісний підхід* (застосування на практиці теоретичних знань, навчання через практичну діяльність); *гуманізація в освіті* (рівноправність, демократизм, повага до особистості учня, відсутність маніпулювання свідомістю учнів, розвиток гнучкості та критичності мислення, підтримка творчої ініціативи, внутрішньої свободи, налаштованості на досягнення мети); *особистісні характеристики педагога* (скромність, терпіння і нетерпіння, толерантність, здатність любити учнів, сміливість).

Доведено, що погляди П. Фрейре про політичну спрямованість освіти, підкреслення індивідуальності особистості, «усвідомлення», гуманізацію, проблемно-орієнтовану модель освіти покладені в основу емансипаційної педагогіки. У трансгресивній (граничній) педагогіці дослідження П. Фрейре про відчуття «іншості» та «усвідомлення» суспільно-політичної ситуації є тими межами, які необхідно подолати в освітньому процесі. Погляди П. Фрейре

щодо можливості визволення та участі у подіях, що стосуються суспільного життя, а також ідеї про рівність в усіх сферах, незважаючи на расу чи стать, стали важливими для антипедагогіки, а щодо однакового ставлення до учнів та вчителів, незважаючи на стать, зокрема, застосування проблемно-орієнтованої моделі освіти – для феміністичної педагогіки. Визначено складові радикальної педагогіки та вплив теоретичних праць П. Фрейре на її розвиток. З'ясовано, що ідеї П. Фрейре про «критичне усвідомлення» соціальної ситуації, а також боротьбу проти класової нерівності відображені у революційній педагогіці.

Узагальнено напрацювання бразильського педагога у галузі неформальної освіти дорослих. Описано діяльність освітянина щодо ліквідації неписьменності у Бразилії та за її межами, зокрема, в Чилі, деяких африканських країнах тощо; програму поширення письменності, що стала візитною карткою П. Фрейре у всьому світі; функціонування «культурних гуртків» як осередків розвитку свідомості учнів, а також введення та антропологічного трактування поняття «культури». Представлено методику розвитку письменності Пауло Фрейре, що передбачала комплексне поєднання словесних, наочних та практичних методів навчання, ґрунтувалася на реальних ситуаціях із життєдіяльності учнів та реалізувалася у декілька етапів.

Доведено, що підхід до навчання, застосований П. Фрейре, – орієнтований на учня, дозволяв зрозуміти стан власного пригноблення, а програма поширення письменності базувалася на «усвідомленні» не тільки власного «Я», але й суспільно-політичної ситуації в країні. Акцентовано увагу на важливості проекту «Рух за поширення письменності серед молоді та дорослих», започаткованого бразильським педагогом.

4. Окреслено можливості використання науково-педагогічного доробку Пауло Фрейре в умовах вітчизняної педагогічної теорії і практики. Установлено, що педагогічні погляди П. Фрейре не втрачають своєї актуальності у сучасному світі. Творчий доробок бразильського освітянина застосовує широка аудиторія його послідовників. Проаналізовано вплив бразильського педагога на дослідження вчених із Бразилії, Мексики, США, Англії, Шотландії, Ірландії, окремих африканських країн та Ірану. Окрім загальновідомого застосування ідей критичної педагогіки, розкрито й нові аспекти в освіті, наприклад, використання у роботі громадських організацій, навчанні хіп-хопу тощо. Детально розглянуто проект освіти дорослих, який застосували в Шотландії. Наголошено на результативності діяльності організацій, названих на честь П. Фрейре у низці країн.

Доведено, що на шляху до запровадження змін в освітній системі України, в умовах реформи «Нова українська школа» науково-педагогічна спадщина П. Фрейре є актуальною, а її застосування доцільним на різних рівнях системи освіти. Зокрема, на *управлінському*, оскільки партисипативність, контекстуальність, демократичність та полікультурність, зорієнтованість на споживачів освітніх послуг є атрибутами конструктивного освітнього середовища; *навчально-методичному*, що передбачає навчально-методичний супровід освітнього процесу, спрямованого на формування комплексу компетентностей, необхідних для ефективного функціонування у суспільстві

XXI століття, серед яких критичне мислення, що передбачає аналіз, порівняння, зіставлення, синтез, оцінювання інформації та альтернатив, здійснення вибору і прийняття виваженого рішення, актуалізоване бразильським педагогом у його освітній діяльності та наукових працях; *організаційно-андрагогічному*, під яким розуміємо неперервний професійний розвиток педагога, його формування як особистості та професіонала в умовах початкової професійної підготовки та впродовж усієї фахової діяльності; *андрагогічному* – урізноманітнення програм неформальної освіти дорослих з метою розвитку письменності.

Виконане дослідження не претендує на комплексне вивчення всіх аспектів розглянутої проблеми. Перспективами подальшого студіювання актуалізованих у дослідженні питань вважаємо висвітлення діяльності послідовників П. Фрейре в різних країнах, аналіз освітніх програм для дорослих, в основу яких покладено педагогічні погляди та напрацювання Пауло Фрейре.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні наукові результати дисертації

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях

України, що включені до міжнародних наукометричних баз даних

1. ¹Турчин І. Освітня діяльність бразильського педагога Пауло Фрейре / І. Турчин // Історико-педагогічний альманах. – 2016. – Вип. 2. – С. 53–58.
2. ²Турчин І. М. Пауло Фрейре як представник критичного конструктивізму / І. М. Турчин // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. – 2017. – № 8. – С. 98–104.
3. Turchyn I., Zayachkivska N. Political and Pedagogical Activity of Paulo Freire (1921-1997) / I. Turchyn, N. Zayachkivska // *Educationalists versus Politicians – Who Should Integrate Europe for Wellbeing of all Inhabitants* [editors: Ryszard Kucha, Henryk Cudak]. – Łódź – Warszawa, Społeczna Akademia Nauk, *Studia i Monografie*. – №73. – 2017. – P. 249–269. (*авторський внесок: виконано цілісний аналіз біографічних даних життя та діяльності бразильського педагога*).
- Публікації у наукових фахових виданнях України*
4. Турчин І. Програма поширення письменності Пауло Фрейре / І. Турчин // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2017. – Вип. 68. – С. 169–175.
5. Турчин І. Джерельна база та історіографія дослідження життя і творчості Пауло Фрейре / І. Турчин // *Нова педагогічна думка*. – 2017. – № 2 (90). – С. 3–6.
6. Турчин І. М. Життєвий шлях та освітньо-політична діяльність Пауло Фрейре / І. М. Турчин // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. – Київ, 2015. – Вип. 2 (7). – С. 125–130.

¹ Видання водночас включено до переліку наукових фахових видань України.

² Видання водночас включено до переліку наукових фахових видань України.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Турчин І. М. Дитинство Пауло Фрейре як період формування особистості майбутнього освітянина / І. М. Турчин // Актуальні проблеми педагогічної науки: Матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції (Миколаїв, 13-14 березня 2015 р.). – Миколаїв: ГО «ІОМП», 2015. – С. 17–19.
8. Турчин І. М. Дві моделі освіти Пауло Фрейре / І. М. Турчин // Матеріали звітних наукових конференцій факультету педагогічної освіти. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2016. – Вип. 1. – С. 172–174.
9. Турчин І. М. Пауло Фрейре: Діалог у взаєминах викладача та студентів / І. М. Турчин // Викладач і студент: мобільність в умовах кредитно-трансферної системи: Збірник доповідей і тез Міжнародної науково-практичної конференції (Черкаси, 28 квітня 2016 р.). – Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2016. – С. 103–105.
10. Турчин І. М., Заячківська Н. М. Формування науково-педагогічного світогляду Пауло Фрейре / І. М. Турчин, Н. М. Заячківська // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2016. – Вип. 30. – С. 217–225. *(авторський внесок: виокремлено вплив суспільно-політичної ситуації та філософських вчень на формування особистості Фрейре).*
11. Турчин І. М. Теорія визволення у критичній педагогіці Пауло Фрейре / І. М. Турчин // Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 3-5 червня 2016 р.). – Луцьк: ФОП Покора І. О., 2016. – С. 205–210.
12. Турчин І. М. Youth and Adult Literacy Movement as one of Paulo Freire's Projects (Рух за поширення письменності серед молоді та дорослих як один з проєктів Пауло Фрейре) / І. М. Турчин // Modern scientific knowledge: proceedings of XII International scientific conference (Morrisville, Nov. 24, 2017). – Morrisville, Lulu Press, 2017. – P. 159–161.
13. Турчин І. М. Висвітлення педагогічних та національних ідей у спадщині Пауло Фрейре / І. М. Турчин // Основні напрями розвитку педагогічної науки: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Чернігів, 20-21 жовтня 2017 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 20–22.
14. Дидактичні матеріали до курсу «Педагогіка» «Альтернативна педагогіка. Пауло Фрейре» / уклад.: І. М. Турчин. – Львів: Малий видавничий центр факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, 2018. – 36 с.

АНОТАЦІЇ

Турчин І. М. Освітня діяльність та педагогічні погляди Пауло Фрейре. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – Загальна педагогіка та історія педагогіки. – Національний університет «Львівська політехніка», Міністерство освіти і науки України. – Львів, 2018.

У дисертаційному дослідженні систематизовано педагогічну спадщину Пауло Фрейре. Виконано аналіз історіографії та джерельної бази дослідження, яку поділено на п'ять груп за походженням. Виокремлено чинники, які вплинули на формування науково-педагогічного світогляду бразильського педагога. Здійснено періодизацію та виокремлено три періоди освітньої діяльності П. Фрейре: I період (1941-1964 рр.) – професійного самовизначення, II період (1964-1980 рр.) – науково-педагогічного становлення, III період (1980-1997 рр.) – активної освітньої діяльності П. Фрейре. Досліджено та узагальнено педагогічні погляди П. Фрейре (основні педагогічні напрями та погляди щодо альтернативної та радикальної педагогіки: критична, трансгресивна (гранична), феміністична педагогіка та антипедагогіка), а також емансипаційної та революційної педагогіки); окреслено можливості використання науково-педагогічного доробку Пауло Фрейре в умовах вітчизняної педагогічної теорії і практики.

Уточнено зміст понять «критичний конструктивізм», «критична педагогіка», «усвідомлення» та «освітня діяльність».

Набули подальшого розвитку положення про структурування та організацію проведення історико-педагогічних досліджень; актуалізацію науково-педагогічної спадщини П. Фрейре; висвітлення діяльності послідовників П. Фрейре та їхнє значення для педагогічної науки.

До наукового обігу введено маловідомі друковані джерела іноземними мовами, зокрема, книги, статті та діалоги П. Фрейре, а також іноземні публікації, он-лайн джерела, які не розглядалися в українських педагогічних працях, що дозволяє розширити історико-педагогічні дослідження про біографічні дані та спадщину бразильського педагога.

Ключові слова: Бразилія, критична педагогіка, освітня діяльність, Пауло Фрейре, педагогічні погляди.

Турчин И. М. Образовательная деятельность и педагогические взгляды Пауло Фрейре. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01. – Общая педагогика, история педагогики. – Национальный университет «Львовская политехника», Министерство образования и науки Украины. – Львов, 2018.

В диссертационном исследовании систематизировано педагогическое наследие Пауло Фрейре. Выполнен анализ историографии и источниковой базы исследования, которая разделена на пять групп по происхождению. Выделены факторы, которые повлияли на формирование научно-педагогического мировоззрения бразильского педагога. Осуществлена периодизация и выделены три периода образовательной деятельности П. Фрейре: I период (1941-1964 гг.) – профессионального самоопределения, II период (1964-1980 гг.) – научно-педагогического становления, III период (1980-1997 гг.) – активной образовательной деятельности П. Фрейре. Исследованы и обобщены педагогические взгляды П. Фрейре (основные педагогические направления и взгляды по альтернативной и радикальной

педагогике: критическая, трансгрессивная, феминистская педагогика и антипедагогика), а также эмансипационная и революционная педагогика) очерчены возможности использования научно-педагогического наследия Пауло Фрейре в условиях отечественной педагогической теории и практики.

Уточнено содержание понятий «критический конструктивизм», «критическая педагогика», «осознание» и «образовательная деятельность».

Получили дальнейшее развитие положения о структурировании и организации проведения историко-педагогических исследований; актуализации научно-педагогического наследия П. Фрейре; освещении деятельности последователей П. Фрейре и их значение для педагогической науки.

В научный оборот введены малоизвестные печатные источники иностранными языками, в частности, книги, статьи и диалоги П. Фрейре, а также иностранные публикации, он-лайн источники, которые не рассматривались в украинских педагогических трудах, что позволяет расширить историко-педагогические исследования о биографических данных и наследии бразильского педагога.

Ключевые слова: Бразилия, критическая педагогика, образовательная деятельность, Пауло Фрейре, педагогические взгляды.

Turchyn I.M. Paulo Freire's Educational Activity and Pedagogical Views.

– On the rights of manuscript.

The thesis for the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.01 – The General Pedagogy and History of Pedagogy. – Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Lviv, 2018.

Paulo Freire's pedagogical heritage has been systematized in the thesis. The analysis of the historiography and source base of the research related to symbolic interactionism, pragmatism, and hermeneutics in the context of the development of scientific paradigm and methodology of interdisciplinary postmodernist researches has been done. The source base is divided into five groups of origin: Brazil educator's and his co-authors' scientific works; interviews and dialogues with P. Freire; interviews with Freire's friends and researchers of his activity as well as his wife's memories; «talking» books; video recording of the conversation with Paulo Freire.

The factors that influenced the formation of the Brazilian educator's scientific and pedagogical worldview (personal, political, cultural and educational and ideological) have been singled out. Personal factors are family relationships, particularly, his parents' influence, his wife's support as well as the continuous process of self-improvement; political ones – socio-political situation in Brazil: low level of Brazilians' welfare as a result of unsuccessful state leadership, struggle against illiteracy in the context of state reforms, military coup in 1964 as well as the period of exile; cultural and educational ones – education and learning philosophical, theological and psychological papers; ideological ones – a combination of the ideas of Christianity and Marxism.

The periodization has been carried out and three periods of Freire's educational activity have been singled out. During the first period (1941-1964) of professional self-determination Paulo Freire had pedagogical and organizational as well as managerial activities: studying, teaching, performing duties of the director of the Division of Public Relations, Education and Culture of Social Service of Industry, participation in founding the Capibaribe Institute, working at the Department of Archives and Culture of the city of Recife, the defense of the thesis as well as the development of literacy program. The second period (1964-1980) of scientific and pedagogical formation is characterized by scientific and pedagogical activity, literacy program improvement outside of Brazil, consultation in UNESCO, working for Chilean Agrarian Reforms Corporation, Harvard University, the World Council of Churches, work in some African countries, visiting 12 states of the USA, writing scientific papers, getting the title «Doctor Honoris Causa» in different educational establishments. During the third period (1980-1997) of an active educational activity, Paulo Freire published a lot of scientific papers, took part in political life of Brazil, and performed the duties of Secretary of Education in San Paulo.

Freire's pedagogical views (main pedagogical directions and views on alternative and radical pedagogies: critical, transgressive, feminist pedagogies and antipedagogy) as well as emancipatory and revolutionary pedagogies have been researched and generalized. The main components of Freire's critical pedagogy (problem-posing education, dialogue, «conscientization», praxis, humanization, such qualities of the professional teacher as humility, patience and impatience, tolerance, courage and ability to love students) have been revealed. Non-formal education as one of the aspects of Freire's educational practice has been highlighted. Freire's literacy program, in particular, the functioning of «cultural circles», five phases, the use of paintings has been described.

The possibilities of the application of the Brazilian educator's scientific and pedagogical work in Ukrainian pedagogical theory and practice, particularly, in the context of the reform «New Ukrainian School» have been outlined. His influence on the researches of the scientists from Brazil, Mexico, the USA, England, Scotland, Ireland, some African countries and Iran has been analyzed.

The meaning of notion «critical constructivism», «critical pedagogy», «literacy», «conscientization» and «educational activity» has been clarified.

The provisions on the structuring and organization of historical and pedagogical research; the actualization of Freire's scientific and pedagogical heritage; the clarification of the activities of the Brazilian educator's followers and their implications for pedagogical science have gained further development.

Little-known English sources, particularly, Freire's books, articles and dialogues as well as foreign publications, online sources have been introduced to scientific circulation, enabling the expansion of historical and pedagogical research on the Brazilian educator's biographical data and scientific and pedagogical heritage.

Keywords: Brazil, critical pedagogy, educational activity, Paulo Freire, pedagogical views.

Підписано до друку 12.11.2018 р.
Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Ум.др.арк.0,9. Наклад 100 прим.
Зам. №1211-2-2018

Видавництво ТзОВ «ЗУКЦ»
*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників та книгорозповсюджувачів видавничої продукції ДК № 408 від 09.04.2001р.
вул. Вітовського, 25, м. Львів, 79011*

